

JANNEKE VINK

De open samenleving
en haar dieren

NOORDBOEK
DIERENRECHTENBIBLIOTHEEK

Dit boek kwam tot stand met steun van het
BarthMisset Fonds, GAIA en Stichting Dier & Recht

Dier&Recht
advocaat van de dieren

© 2023 Janneke Vink | uitgeverij Noordboek

Translation from the English language edition: *The Open Society
and Its Animals*

© Janneke Vink, under exclusive license to Springer Nature,
Switzerland AG 2020. All Rights Reserved.

Vertaald door Janneke Vink, Jan Sietsma & Lucinda Hekhuis

Coverontwerp: René van der Vooren

Ontwerp binnenwerk: René van der Vooren

Binnenwerk: Elgraphic

ISBN: 9789056158187

NUR: 730

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

MIX
Papier van
verantwoorde herkomst
FSC® C004472

“Persoonlijke superioriteit – op grond van ras, intellect, moraal of opvoeding – [kan] nooit als basis dienen om politieke voorrechten op te eisen, zelfs al zou die superioriteit kunnen worden aangetoond.”

“Maar zelfs al zou die superioriteit wel bewezen zijn, dan nog zou het nog niet mogen leiden tot speciale politieke rechten, hoogstens tot speciale morele verantwoordelijkheden voor hen die superieur zijn.”¹

Karl Popper

The Open Society and Its Enemies

Inhoudsopgave

1 Inleiding: De vruchten van de open samenleving delen	11
2 De intersoortelijke democratische theorie	25
2.1 Achteloos agnosticisme	28
2.2 Tegenargumenten	31
2.2.1 Dieren hebben geen belangen	32
2.2.2 De belangen van dieren zijn ondoorgroendelijke fenomenen	35
2.2.3 De belangen van dieren zijn apolitiek	37
2.3 Niet-menselijke dieren als politieke patiënten	39
2.3.1 De Politieke Dierenactor-stroming	40
2.3.2 Intentie als noodzakelijke voorwaarde voor politieke handelingsbekwaamheid	44
2.4 Politieke patiënten en hun consideratierecht	49
2.4.1 Het consideratierecht van kinderen in theorie en praktijk	51
2.4.2 De weerspiegeling van belangen als hoofdkenmerk van democratie	56
2.4.3 De demos	65
2.4.4 Niet-menselijke dieren en de demos	70
2.5 Conclusie	78

3 Dieren in democratische rechtsstaten: theorie en praktijk	82
3.1 Inbeddingscriteria	85
3.1.1 Het legitimeiteitscriterium	85
3.1.2 Het non-contingentiecriterium	88
3.1.3 Het onafhankelijkheidscriterium	91
3.1.4 Het menselijke-assistentiecriterium	96
3.1.5 Het verblijfs criterium	99
3.2 De huidige positie van dieren in democratische rechtsstaten	103
3.2.1 Hoofdlijnen	103
3.2.2 Veelbelovende ontwikkelingen	110
3.3 Normatieve beoordeling van de status quo	129
3.3.1 Het legitimeiteitscriterium	129
3.3.2 Het non-contingentiecriterium	132
3.3.3 Het onafhankelijkheidscriterium	134
3.4 Overeenkomsten en verschillen met de inbedding van toekomstige mensen	138
3.5 Conclusie	147
4 Dieren inbedden in politieke instituties	151
4.1 Niet-menselijke dieren vertegenwoordigen	157
4.2 Inhoud van de vertegenwoordiging en politieke voorgedij	161
4.2.1 Burkeaans trusteeschap	170
4.2.2 Paternalisme	175
4.3 Machtsmisbruik	180
4.3.1 Vatbaarheid van dieren voor machtsmisbruik	183
4.3.2 Persoonsselectiestrategieën	186
4.3.3 Institutionele aansporingsstrategieën	195
4.4 Verdeling van politieke macht	208
4.4.1 De bevoegdheden van instituties die dieren vertegenwoordigen	213
4.4.2 De grootte van instituties die dieren vertegenwoordigen	217

4.5	Democratische kosten	225
4.5.1	Het toekennen van politieke macht aan dierentrustees als zodanig	226
4.5.2	Het aan dierentrustees toekennen van politieke macht die geen verband houdt met dierenbelangen	228
4.5.3	Het toekennen van politieke macht aan ongekozen dierentrustees	230
4.6	Conflicterende belangen	233
4.6.1	Categorische vertegenwoordiging	235
4.6.2	Interne afweging	236
4.7	Onderlinge samenhang van de uitdagingen van het politiek institutionaliseren van dieren en de inbeddingscriteria	239
4.8	Conclusie	248
5	Dieren inbedden in juridische instituties: constitutionele staatsdoelstelling	253
5.1	De constitutionele staatsdoelstelling en haar politieke en juridische effecten	255
5.1.1	Effect I: Grondslag voor het beperken van fundamentele rechten	260
5.1.2	Effect II: Doorwerking in open normen en belangenafwegingen en vollere toetsing	266
5.1.3	Effect III: Tegenwoordigheid in wetgevende en uitvoerende overwegingen	269
5.1.4	Effect IV: Vooruitgang veiligstellen	270
5.2	Verschillen met fundamentele rechten	271
5.3	De staatsdoelstelling inzake dierenwelzijn in Zwitserland	278
5.3.1	Belangenafweging en dierlijke waardigheid	285
5.3.2	Belangenafweging in de praktijk	288
5.4	Normatieve beoordeling van de constitutionele staatsdoelstelling	290
5.4.1	Het onafhankelijkheids criterium	291

5.4.2 Het non-contingentiecriterium	292
5.5 Conclusie	312
6 Dieren inbedden in juridische instituties: fundamentele rechten	317
6.1 Unbreaking nieuws: dieren geen rechten toegekend	318
6.2 Kenmerken van fundamentele dierenrechten	324
6.3 Rechtvaardiging van fundamentele dierenrechten	329
6.3.1 Het welzijn van dieren en liberaal pluralisme	331
6.3.2 Belangen en fundamentele rechten	336
6.3.3 De versterking van rechtssystemen	346
6.4 Normatieve beoordeling van fundamentele dierenrechten	359
6.4.1 Het legitimizeitscriterium	360
6.4.2 Het non-contingentiecriterium	368
6.4.3 Het onafhankelijkheidscriterium	385
6.4.4 Het menselijke-assistentiecriterium	391
6.4.5 Het verblijfs criterium	398
6.5 Conclusie	402
7 Conclusie	406
Nawoord	419
Noten	427
Glossarium	475
Bibliografie	483
Register	499

Inleiding

De vruchten van de open samenleving delen

Dit boek komt voort uit een oprechte betrokkenheid met zowel de democratische rechtsstaat als dieren. Zodoende brengt het twee doelstellingen samen: enerzijds de progressieve doelstelling de politieke en juridische positie van dieren te versterken, anderzijds de conservatieve doelstelling de basale stabiliteit van de open samenleving te waarborgen.

Op het eerste gezicht lijkt het combineren van deze twee doelen wellicht een paradoxale onderneming. Het versterken van de politieke en juridische positie van niet-menselijke dieren lijkt te vergen dat wij de politieke systemen die de wereld tot dusver heeft gekend zoveel mogelijk achter ons laten. Die systemen zijn immers doordrenkt van antropocentrisme (mensgerichtheid) en hebben eeuwenlang een grootschalige en systematische mishandeling van dieren mogelijk gemaakt. Aan de andere kant lijkt de andere doelstelling – het behouden van de basale stabiliteit van de instituties van de open samenleving – precies het tegenovergestelde te impliceren: deze instituties moeten ongemoeid gelaten worden. Het loslaten van een revolutionair beest op deze aloude instituties zou die stabiliteit in gevaar kunnen brengen.

In dit boek wordt echter betoogd dat het niets paradoxaals heeft om deze schijnbare vreemden samen te brengen. Integendeel, zij zouden zich juist met elkaar moeten in-

laten. Het wordt tijd om na te denken over de juiste relatie tussen de open samenleving en haar dieren. Dit boek stelt dat de basisinstituties van de democratische rechtsstaat het waard zijn te behouden, omdat dat de beste manier is om de vrede, vrijheid en het respect voor individualiteit en autonomie die de open samenleving te bieden heeft in stand te houden. Dit boek onderschrijft echter ook de beroemde overtuiging van de vader van het conservatisme, Edmund Burke (1729-1797), dat conservatie soms hervormingen vereist, zij het prudent.¹ Het politiek-juridische raamwerk van democratische rechtsstaten wereldwijd slaagt er momenteel niet in het feit tot uitdrukking te brengen dat veel niet-menselijke dieren belangen hebben, die hen tot moreel, politiek en juridisch relevante entiteiten maken. In dit boek beargumenteer ik dat democratische rechtsstaten de wetenschappelijke bevindingen en morele vooruitgang ten aanzien van niet-menselijke dieren niet kunnen blijven negeren zonder hun geloofwaardigheid te verliezen. Deze onachtzaamheid voor belangrijke wetenschappelijke en morele inzichten zal uiteindelijk, zo betoog ik, niet alleen geloofwaardigheidsproblemen veroorzaken, maar zelfs legitimiteitszorgen oproepen en ertoe leiden dat democratische rechtsstaten hun eigen kernwaarden ondermijnen. Vanuit het perspectief van dit boek is het openzetten van de politiek-juridische poorten voor niet-menselijke dieren niet per se een riskante onderneming. Het weigeren dat te doen, en daarmee weigeren de uitdagingen aan te gaan die de moderne perceptie van dieren aan de instituties van de open samenleving opdringt, is wél riskant.

De huidige democratisch-rechtsstatelijke instituties drukken nog steeds de aloude antropocentrische hypothese uit dat politiek en recht niets met niet-menselijke dieren te maken hebben. Niet-menselijke dieren worden niet erkend als entiteiten met een onafhankelijke politieke en juridische betekenis, en hun belangen worden slechts contingent na-

gestreefd, dat wil zeggen: voor zover mensen dat wenselijk achten. De schadelijke veronderstelling dat dieren geen onafhankelijke rol te spelen hebben in de politiek en het recht, gaat zo ver terug als de geschreven geschiedenis en is diep verankerd in de westerse cultuur en filosofie. Het is nog maar een paar eeuwen geleden dat enkele van de knapste koppen uit de geschiedenis een aanzet deden tot de wetenschappelijke en morele vooruitgang die de aloude antropocentrische hypothese zou afbrokkelen.

In 1789 stelde de filosoof en jurist Jeremy Bentham (1748–1832) in één enkele voetnoot de traditionele morele diskwalificatie van andere dieren ter discussie, en met dezelfde haal van zijn pen stelde hij een alternatieve ethische standaard voor waarvan we inmiddels weten dat hij veel steun zou krijgen. Hij initieerde wat men de *belangenrevolutie* zou kunnen noemen. Preciezer gezegd wees Bentham erop dat er geen noodzakelijk verband bestaat tussen het moreel van betekenis zijn en het bezitten van bepaalde complexe geestelijke vermogens (rede en spraak). Daarentegen is volgens hem wel relevant voor het moreel van betekenis zijn het hebben van *sentiëntie*, oftewel het vermogen om subjectieve ervaringen te hebben, zoals genot en lijden.² Deze suggestie van Bentham zou uiteindelijk de vonk blijken te zijn die twee eeuwen later een intens debat over de morele betekenis van niet-menselijke dieren deed ontbranden. Dat debat zou er uiteindelijk toe leiden dat de meeste mensen accepteren dat andere sentiënte dieren eveneens van morele betekenis zijn, omdat ook zij belangen hebben, waaronder op zijn minst het belang om niet te lijden.³

Maar voordat dit belangrijke morele inzicht voet aan de grond kon krijgen en de algemene morele opvatting over sentiënte dieren ingrijpend kon veranderen, moest de menselijke geest eerst rijp worden gemaakt voor het idee dat mensen dieren zijn en dat andere dieren, evenals mensen, hun eigen belangen konden hebben en geen mechanische

lichamen zonder een ziel en gevoel waren, om de filosoof René Descartes (1596–1650) te parafraseren.⁴ Deze weinig benijdenswaardige opgave viel toe aan de evolutiebioloog Charles R. Darwin (1809–1882) en zijn wetenschappelijke opvolgers. *The Origin of Species* werd gepubliceerd in 1859, en het is geen geheim dat dit boek de destijds uiterst religieuze samenleving choqueerde en dat Darwin belachelijk werd gemaakt.⁵ De reden daarvoor was, zoals Darwin het in een van zijn aantekeningenboeken beknopt verwoordde, dat ‘de mens zich in zijn arrogantie een grootse prestatie waant, die de tussenkomst van een godheid waardig is, terwijl hij voortgekomen is uit dieren, een opvatting die nederiger [is] en mijns inziens waar’.⁶

De controverse zwol aan in 1871, toen Darwin zijn volgende boek publiceerde, *The Descent of Man*, waarin hij niet alleen expliciet stelde dat de menselijke soort uit andere dieren moest zijn geëvolueerd – te weten uit een in het water levend wormachtig organisme – maar ook onomwonden de uniciteit van de mens in twijfel trok.⁷ De evolutietheorie impliceert dat mensen biologisch gezien niet specialer zijn dan andere dieren. Darwin benoemt dit expliciet met betrekking tot intelligentie, waarvan algemeen werd aangenomen dat het een van de unieke vermogens van de mens was die hem van ‘de beesten’ onderscheidde: ‘Wat betreft hun geestelijke vermogens, is er geen fundamenteel verschil tussen de mens en de hogere zoogdieren.’⁸ In plaats daarvan beweerde Darwin dat het geestelijke verschil tussen de mens en de ‘hogere dieren’ ‘beslist niet categorisch maar gradueel van aard’ is.⁹ Net als andere vermogens, moet intelligentie niet worden beschouwd als een statisch gegeven – iets dat men wel of niet heeft – maar als een schaal, een continuüm. Ieder individueel dier, mensen inclusief, kan ergens op deze schaal worden geplaatst. Een radicale scheidslijn tussen mensen en andere dieren is er niet. Darwin vocht op doeltreffende wijze het idee aan dat de mens absoluut superieur

zou zijn en hij bracht in wezen ‘de beesten’ onder bij dezelfde categorie als de mensen. Darwins belangrijke inzicht was het beginpunt van een wetenschappelijk tijdperk waarin de ene na de andere ontdekking onze overeenkomsten met andere dieren zou benadrukken, in plaats van onze onderscheidenheid. Door deze wetenschappelijke vooruitgang wordt het nu als een wetenschappelijk feit beschouwd dat veel niet-menselijke dieren sentiënt zijn en derhalve intrinsieke belangen hebben.¹⁰

Deze belangrijke morele en wetenschappelijke inzichten hebben de gangbare opvatting over niet-menselijke dieren op fundamentele wijze veranderd in wat zij heden ten dage is. Terwijl Darwin en zijn wetenschappelijke opvolgers begonnen te knagen aan het zogenaamd fundamentele onderscheid tussen mensen en andere dieren (waar men voorlopig overigens nog niet klaar mee lijkt te zijn), baanden Bentham en zijn morele opvolgers een parallelle weg: zij betogen dat zelfs als er belangrijke wetenschappelijke verschillen zijn tussen mensen en andere dieren, deze niet relevant zijn voor de vraag hoe wij dieren dienen te behandelen. Relevant voor de ethiek is de reeds ontdekte overeenkomst tussen mensen en andere sentiënte dieren: zij hebben allemaal belangen.

Het hoofddoel van dit boek is te onderzoeken of de fundamentele structuren van democratische rechtsstaten het feit moeten weerspiegelen dat veel niet-menselijke dieren individuen met belangen zijn, en of dit mogelijk is zonder hun instituties te ondermijnen of te destabiliseren. Het boek stelt dat het inzicht dat veel niet-menselijke dieren belangen hebben niet alleen relevant is voor hun morele status, maar ook voor hun politieke en juridische status. Het moderne inzicht dat sentiënte dieren belangen hebben, vecht de aloude antropocentrische veronderstelling aan dat politiek en recht niets met niet-menselijke dieren te maken hebben, een veronderstelling die nog steeds verankerd ligt in de

instituties van onze open samenleving. In dit boek wordt betoogd dat deze instituties hoognodig bijgewerkt moeten worden om ze op één lijn te brengen met onze moderne wetenschappelijke kennis en hedendaagse morele inzichten. Dat verklaart ook de knipoog van de titel van dit boek naar Karl Poppers (1902–1994) beroemde *De open samenleving en haar vijanden* (*The Open Society and Its Enemies*). In dat boek verdedigt Popper op onverbloemde wijze de open samenleving en benadrukt hij het belang haar instituties aan te passen aan nieuwe inzichten door middel van *piecemeal engineering*: stapsgewijze hervormingen.¹¹ Het onderhavige boek gaat ook over de open samenleving, maar suggereert dat de open samenleving van Popper nog gesloten was voor veel van haar meest kwetsbare leden. De moderne open samenleving, zo zal worden betoogd, moet haar instituties aanpassen voor zover die nog steeds op die aloude antropocentrische hypothese gebaseerd zijn, zij dient inclusiever te zijn en meer open te staan voor niet-menselijke dieren. In die zin zijn de ‘vijanden’ van de verbeterde vorm van de open samenleving in dit boek niet alleen Plato, Hegel en Marx, het klassieke trio dat door Popper werd uitgelicht, maar alle filosofen die hebben gepoogd de vruchten van de open samenleving op willekeurige gronden uitsluitend voor te behouden aan mensen.

In de zoektocht naar adequate hervormingen acht ik het noodzakelijk bepaalde typisch democratisch-rechtsstatelijke kenmerken te respecteren: democratische rechtsstaten garanderen typisch controle van de bevolking op de macht door middel van verkiezingen van een redelijk aantal politieke concurrenten, zij stellen beperkingen aan de machtsuitoefening in overeenstemming met de voorschriften van de rechtsstaat, zij institutionaliseren de scheiding der machten en verzekeren de onafhankelijke positie van de rechterlijke macht, zij hebben *checks and balances* (mechanismes van machtscontrole en -evenwicht) die een gevaarlijke centra-

lisatie van macht en ongecontroleerde machtsuitoefening voorkomen, en zij verzekeren een gelijke bescherming van individuele rechten. In dit boek staan deze onderscheidende kenmerken buiten kijf en zij blijven onaangetast bij het onderzoek naar hoe de oude antropocentrische hypothese uit de instituties van democratische rechtsstaten verwijderd kan worden.

In dit boek wordt daarnaast betoogd dat de principes die ten grondslag liggen aan democratisch-rechtsstatelijke instituties in het verleden weliswaar antropocentrisch zijn toegepast, maar niet wezenlijk met antropocentrisme besmet zijn en dus kunnen worden behouden. Wanneer bijvoorbeeld het gelijkheidsbeginsel in moderne zin wordt uitgelegd, hoeft 'menschelijkheid' niet per se tot de kern ervan gerekend te worden, maar wel de belangen van individuen, ongeacht hun soort. De democratische rechtsstaat, zo zal worden geïllustreerd, kan geherconceptualiseerd worden als een politieke orde die de hoogste prioriteit geeft aan individuen en hun belangen, en haar grondbeginselen staan daaraan niet in de weg. Democratische rechtsstaten worden met andere woorden voorgesteld als *belangenafwegingsmechanismen*. Een politieke positie, in de zin dat de staat rekening moet houden met iemands belangen, is dan niet alleen aan mensen verschuldigd, maar aan alle entiteiten met belangen waarop de staat invloed uitoefent. Evenzo is een rechtspositie, in de zin dat iemand recht heeft op rechtsbescherming van zijn intrinsieke belangen, niet alleen aan mensen verschuldigd, maar aan alle entiteiten die het gevaar lopen dat hun fundamentele belangen onder de voet worden gelopen in de maatschappij, in het democratisch proces of bij de uitoefening van staatsmacht. In dit boek wordt kortom betoogd dat de democratisch-rechtsstatelijke principes in essentie reeds op de belangen van individuen gericht zijn, maar dat zij tot dusver willekeurig alleen op mensen zijn toegepast. Deze uitsluitend menselijke toepas-

sing van belangrijke politiek-juridische beginselen is onhoudbaar in een wereld die op grote schaal erkent dat veel niet-menselijke dieren ook belangen hebben. Omdat belangen zo'n eminente rol spelen in de grondbeginselen van de democratische rechtsstaat, is het bevreemdend dat de politieke-juridische positie van niet-menselijke dieren niet fundamenteel veranderd is als gevolg van darwiniaanse en benthamiaanse inzichten.

Onderzoeksvraag en opbouw

De onderzoeksvraag van dit boek luidt: *moeten de fundamentele structuren van democratische rechtsstaten het feit weerspiegelen dat veel niet-menselijke dieren individuen met belangen zijn, en is dit mogelijk zonder hun instituties te ondermijnen of te destabiliseren?* Deze vraag bevat twee verschillende aspecten, die in totaal in vijf hoofdstukken aan de orde komen. Hoofdstuk 2 en 3 richten zich op het eerste deel van de onderzoeksvraag en gaan in op de vraag of het feit dat veel dieren belangen hebben consequenties moet hebben voor de fundamentele structuren van democratische rechtsstaten, en zo ja, aan welke criteria de nieuwe politiek-juridische positie van dieren moet voldoen. De volgende drie hoofdstukken (hoofdstukken 4–6) richten zich op het tweede deel van de onderzoeksvraag en gaan in op de vraag of deze hervorming mogelijk is zonder de democratisch-rechtsstatelijke instituties te ondermijnen of te destabiliseren. Als geheel is dit boek een interdisciplinair project en als zodanig beoogt het een bijdrage te leveren aan de politieke filosofie, de rechtsfilosofie, de rechtswetenschap en in het bijzonder de constitutionele theorie. Nu volgt een meer gedetailleerde beschrijving van de afzonderlijke hoofdstukken van dit boek.

In hoofdstuk 2 wordt verkend of en hoe klassiek-democratische theorieën en principes, indien zij niet-willekeurig